

"Tahir ile Zühre" Hikâyesinin Göstergebilimsel Çözümlemesi

ARŞ. GÖR. DR. FATMA ZEHRA ŞAHİN*

Öz

Edebi metin incelemelerinin amaçlarından biri metnin taşıdığı anlamları ortaya çıkarmaktır. Anamlı bir bütün olarak ele alınıp incelenen metinler, sadece yazılı kültür ürünü değil aynı zamanda sözlü kültür ürünleridir. Bu ürünlerden halk anlatıları üretildiği ve icra edildiği bağlamların etkisiyle pek çok anlam katmanı barındırır. Metnin anlamsal yapısının şekillenmesinde anlatı kahramanlarının rolleri de etkilidir. Sıradan olayları anlatıya dönüştüren kahraman edimleri, metnin farklı anlamsal tabakalar halinde oluşmasına katkı sağlar. Bu bakımdan olay örgüsünü oluşturan anlatı kahramanlarının eylemlerinin çözümlenmesinin metnin anlamsal yapısının ortaya çıkarılmasında önemli bir eşik olduğu söylenebilir. Anlatı kahramanlarının edimlerinin yanında metnin yaratıldığı ve icra edildiği zaman ve mekân tasarımları, anlatıcı tipi ve dinleyici kitlesi de metnin anlamsal yapısını etkiler. Dolayısıyla anlatıdaki anlam metinsel, kültürel ve sosyal bağlamda oluşur. Bu bağlamda göstergebilimsel yöntem, metindeki anlama ilişkin üretim sürecini ortaya koymayı amaçlar. Tahir ile Zühre hikâyesi de farklı bağlamsal yapılarda oluşmuş anlamsal bir yapıya sahiptir ve göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle metindeki anlamın nasıl üretildiği ortaya çıkarılabilir. Bu sebeple çalışmada, "Tahir ile Zühre" hikâyesi göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle ele alınmıştır. Yöntem belirlenirken Greimas'ın göstergebilimsel bakış açısı dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda anlatının öncelikle kişi, uzam ve zaman öğelerinin belirlendiği söylem çözümlemesi, eyleyenlerin rollerinin ve anlatı izlencesinin irdelendiği anlatı çözümlemesi, söylem-anlatı düzeylerindeki verilerden hareketle mantıksal-anlamsal yapı çözümlemesi yapılmış ve böylece anlatının üretiliş biçimi ortaya çıkmıştır. Çözümlemenin sonucunda Tahir ile Zühre hikâyesinin sıradan bir aşk öyküsü olmadığı, aksine Türklerin kültürel belleğinin aktarıldığı önemli kaynaklardan biri olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Halk hikâyesi, Tahir ile Zühre, göstergebilim, Greimas, göstergebilimsel çözümleme yöntemi

SEMIOTIC ANALYSIS OF THE STORY OF "TAHIR AND ZÜHRE"

Abstract

One of the aim in literary text examination is reveal the meanings of the text. Texts that are considered and examined as a meaningful whole are not only written cultural products but also oral

* Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: f.zehrabolat@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5805-2696.

cultural products. Folk narratives, among these products, contain many layers of meaning due to the influence of the contexts in which they are produced and performed. The semantic structure of the text is also shaped by the roles of the narrative heroes. Heroic actions that transform ordinary events into narrative contribute to the formation of the text in different semantic layers. In this respect, it is possible to say that analyzing the actions of the narrative heroes that form the plot is an important threshold in revealing the semantic structure of the text. In addition to the actions of the narrative heroes, the time and place designs, narrator type and audience also affect the semantic structuring of the texts. Therefore, the meaning in the narrative is formed in textual, cultural and social context. In this context, the semiotic method aims to reveal the production process of the meaning in the text. The story of Tahir and Zühre also has a semantic structure formed in different contextual structures, and how the meaning in the text is produced can be revealed through the semiotic analysis method. For this reason, in the study, the story of "Tahir and Zühre" was discussed with the semiotic analysis method. When determining the method, Greimas's semiotic perspective was taken into account. In this direction, firstly, discourse analysis of the narrative in which the elements of person, space and time are determined, narrative analysis in which the roles of the actors and the narrative program are examined, logical-semantic structure analysis based on the data at the discourse-narrative levels, and thus the way the narrative is produced has been revealed. As a result of the analysis, it was seen that the story of Tahir and Zühre is not an ordinary love story, on the contrary, it is one of the important sources in which the cultural memory of the Turks is transferred.

Keywords: Folk Story, Tahir ile Zühre, semiotics, Greimas, semiotics analysis method

GİRİŞ

Ister yazılı edebiyat geleneğinde kurgulanmış ister sözlü edebiyat geleneğinde yaratılıp yazıya geçirilmiş olsun her metin bir anlam içerir. Sözlü gelenek içinde icra edilen, bazıları derlenip yazıya geçirilen halk hikâyeleri de anlamsal bir yapıya sahiptir. Halk hikâyelerinin sonradan yazıya geçirilmiş ya da yeniden yazılmış örnekleri olsa da asıl inşası sözlü kültür ortamıdır. Başka bir deyişle halk hikâyeleri halkın ortaklaşa yarattığı metinlerdir. Bu metinler toplumun değerlerini, normlarını, inançlarını, törelerini hâsılı dünya görüşünü yansıtır. Dolayısıyla toplumun tamamı tarafından paylaşılan ortak bir anlam alanına sahiplerdir. Bu sebeple halk hikâyelerinin incelenmesiyle kültürel yapı hakkında bir çıkarım yapmak mümkün olur. Fakat halk hikâyeleri birer halkbilgisi ürünüdürler ve sadece metinle sınırlı değillerdir. Bir halkbilgisi ürününde anlam üç boyutlu bağlamsal yapı içinde oluşur. Bu anlamsal yapı, metindeki bağlamın, metnin yaratıldığı kültürel ortamın ve metnin icra edildiği sosyal şartların tesiriyle şekillenir. Dolayısıyla bir halkbilgisi ürününün anlamsal yapısını ortaya koyarken metni kadar metnin yaratıldığı ve icra edildiği ortamların da dikkate alınması gerekir. Bununla birlikte toplum ile yarattığı kültür unsurları arasındaki ilişki, döneme ilişkin şartların etkisiyle de şekillenir. Bireysel ve toplumsal bilinci, hatta kitlesel davranışları ve dönemi hissetme, düşünme ve davranma tarzında etkileyen zamanın ruhu kavramından söz edilebilir (Arslan, 2021, s. 3). Zamanın ruhu değiştikçe kültürel anlam alanı da değişir ve ritüel, performans, icra veya metin gibi bağlam merkezli kültürel

üretimlerdeki göstergelerin anlam alanları da değişim, dönüşüm ve yeni terkip kurabilme yetisi gösterir (Çelepi, 2023, s. 64). Görüldüğü üzere halkbilgisi ürünleri, farklı bağlamsal boyutlarda oluşan ve içinden geçtiği dönemde şekillenen anlam katmanlarına sahiptir. Halkbilgisi ürünlerinin, metinsel bağlamlarının yanı sıra kültürel ve sosyal bağlamları da değerlendirilmeli ve böylece tüm bağlamlarda üretilen anlam ortaya çıkarılmalıdır. Aksi halde metin yalnızca yüzeysel olarak incelenmiş, metnin derinliklerine gizlenen anlam göz ardı edilmiş olur. Tahir ile Zühre hikâyesi de metinsel, kültürel ve sosyal bağlamların etkisiyle biçimlenmiş anlamsal bir yapıya sahiptir. Fakat çoğu zaman anlatının bağlamıyla ilgili elde edilen veriler kısıtlı olduğundan metni anlamlandırmada bir problemle karşılaşmaktadır. Bu noktada bağlamın metne olan etkisini yazılı ürün üzerinde değerlendirmek gerekir. Bu bilgilerden hareketle anlatıların farklı yaratma süreçleri oldukları anlaşılır. Fakat hangi düzlemde ve hangi düzeyde yaratılmış olursa olsun, anlatıları çözümleyerek üretilmiş olan anlamları ve nasıl üretildikleri anlamak mümkündür. Nitekim göstergebilim anlatılarda, metinlerde anlamların nasıl birbiriyle eklenerek üretildiğini araştıran ve bu üretim sürecini ortaya koyabilecek olan bir bilimsel tasarıdır (Rifat, 2019, s. 21). Bu yöntem aracılığıyla Tahir ile Zühre hikâyesini çözümlemek ve metindeki anlamın nasıl oluştuğunu ortaya çıkarmak mümkündür. Böylelikle metinle ilgili yakıştırma anlamlar yerine asıl kurgulanan anlama ulaşılabilecektir. Nitekim göstergebilimsel yöntem metindeki anlamı öznel yorumlamanın ötesinde anlamın bilimsel olarak nasıl kurgulandığını gözler önüne serer. Başka bir deyişle anlamlı bir bütünün hangi anlamsal katmanlardan oluştuğunu araştırır. Kısacası anlamları değil, anlamın ekleniş biçimini ortaya çıkarmaya çalışır (Rifat, 2018, s. 91). Neticede Türklerin geleneksel dünya görüşlerini ortaya koyabilmek için halkbilgisi ürünlerini doğru anlamlandırmak önemlidir. Bu noktada göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle pek çok metin çözümlenmiştir. Bu metinler çoğunlukla yazılı edebiyat ürünüyken, halkbilgisi ürünlerinden masallara da uygulanmıştır. Bu çalışmada tıpkı masallar gibi sözlü kültür ortamında yaratılarak nakledilen ve kolektif bilgiyi temsil eden halk hikâyeleri, Türklerin toplumsal yaşamına ilişkin pek çok gösterge içermektedir. Bu nedenle Tahir ile Zühre hikâyesi Greimas'ın göstergebilimsel modeline göre çözümlenecek ve metinde anlamın üretiliş süreci ortaya çıkarılacak ve böylece metnin derin yapısı anlaşılacaktır. Çalışmada, Tahir ile Zühre hikâyesinin yazma nüshası incelenmiştir (Türkmen, 2015, 207-246).

1. GÖSTERGEBİLİM VE TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Göstergebilim anlam üreten bütün olguları incelemeyi amaçlar (Uçan, 2017, s. 88). Bir başka deyişle anlamlı bütünleri betimlemek, anlamların eklenerek oluşma biçimlerini bulmak, gösterge dizgelerini açıklamak, göstergelerin birbirleriyle kurdukları bağıntıları saptamak, göstergeleri ve gösterge dizgelerini sınıflandırmak göstergebilimin alanına girer (Rifat, 2019, s. 113). Bu temel disiplinin müzik göstergebilimi, fotoğraf göstergebilimi, mimari göstergebilim ve yazınsal göstergebilim gibi çeşitli dalları vardır. Yazınsal göstergebilim, metni anlamaya, metni nesnelleştirmeye, söyleneni anlamaya çalışır. Yazınsal bir metni, bir imajı, bir ikonunu analiz edilecek bir anlamlandırma alanı olarak görür. Bunu yaparken de metne diğer yaklaşım biçimlerinden farklı olarak çözümleme kuralları, kavramlar, yöntemler önerir (Uçan, 2016, s. 98). Yani bir disiplinin bilimsel bir anlam kazanabilmesi için bir yöntemi olması gerekir. Sadece inceleme nesnesini belirlemek bir disiplin olmaya yetmez. Bu noktada göstergebilimi, kavramsal alanını belirleyerek

bir yöntem, bir çözümleme yöntemi haline getiren en önemli isim Greimas olmuştur (Uçan, 2013, s. 114, s. 189-213). Greimas, Eric Landowski ile birlikte yayınladığı *Toplumsal Bilimlerde Söylem Çözümlemesine Giriş* adlı yapıtında o güne kadar yapılan göstergebilim araştırmalarına farklı bir bakış açısı getirir. Göstergebilimin bir yandan yapısal dilbilimden, bir yandan halkbilim ve söylenbilim araştırmalarından kaynaklandığını belirterek araştırma alanını genişletir. Buna göre 1960 yılından sonra göstergebilim, anlamlı nesnelere somut çözümlemelerde uygulanacak bir yöntem olarak bağımsız bir bilim dalı olmaya yönelir (Yücel, 2015, s. 125). Greimas ilk olarak yazınsal ürünler üzerine göstergebilimsel çözümlemeler yapar. Araştırmacı metindeki yapıyı gün yüzüne çıkarmaya çalışır. Propp'taki eyleyenlerin sayısını gönderici, nesne, alıcı, yardım edici, engelleyici, özne olmak üzere altıya indirir (Uçan, 2013, s. 53). Greimas'ın eyleyenler modeline göre anlatılar değişik biçimlerde yapılandırılırsalar da anlatıdaki olaylar aynı tip- kişiler (eyleyenler) çevresinde oluşur. Bu eyleyenlerin özellikleri de anlatıdaki ilişkilerine göre belirlenir. Eyleyenler, anlatı dilbilgisinin değişik kişileridir. Bu eyleyenler modeli Özne'nin ulaşmayı amaçladığı ve Gönderen ile Gönderilen arasında bir iletişim birimi olarak konumlanan Nesne çevresine odaklanır. Özne'nin isteği, Yardımeden ile Karşıçikan'ın anlatıda oynayacakları rollere göre biçimlenir. Bununla birlikte Propp'un masallara ilişkin saptadığı otuz bir işlevi yeniden sınıflandırarak anlatının arayış şeması içine yerleştirir. Anlatıda Özne'nin arayışında yaşadığı eylemleri üç aşamalı sınamalar bütünü olarak tasarlar ve otuz bir işlevi bu aşamalar içinde bölüştürür. Propp'un kuramını kendi göstergebilimsel bakış açısına göre yeniden düzenler. Buna göre her anlatı bir başlangıç durumu ile sonuç durumu arasında dönüşümün gerçekleşmesiyle oluşur. Dönüşüm eylemi de yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı olmak üzere üç sınıma ayrılır. Yetilendirici sınamada, Özne arayışını gerçekleştirmek için gereken yetenekleri edinir. Sonuçlandırıcı sınamada, Özne aradığı Nesne'ye ulaşabilmek için gereken edimleri yerine getirir. Onurlandırıcı sınamada, Özne eylemini başarıyla sonuçlandırdıktan sonra ödüllendirilir, başarısızlık söz konusuysa cezalandırılır. Diğer taraftan Greimas tarafından geliştirilen anlamlama göstergebilimi, herhangi bir anlam evreninin temel yapısını oluşturan soyut birimleri ve bu birimler arasındaki ilişkileri belirler ve bu mantıksal yapıyı göstergebilimsel dörtgen olarak adlandırır (Rifat, 2019, s. 73). Göstergebilimsel dörtgenin temel yapısı ikili karşıtlıklar üzerine inşa edilir. Buna göre herhangi bir göstergebilimsel dizge olarak nitelendirilen A anlamı, bir anlambilimsel eksen olarak ele alınırsa, A teriminin karşıtı olarak belirir. Öte yandan A anlam eksenini iki karşıt göstergebirim olarak eklenirse, bu iki göstergebirim kendileriyle çelişkin durumda olan iki terimin varlığını belirler. Böylelikle anlamlamanın temel yapısı, karşıtlık-çelişkinlik-bütünleyicilik bağıntıları arasında gerçekleşir. Karşıtlık bağıntısı yaşam/ölüm gibi aynı anlambilimsel eksen üzerinde yer alan ve zorunlu olarak birbirini varsayan iki karşıt terim arasında; çelişkinlik bağıntısı yitirme/yitirmeme gibi uzlaşmaz terimler arasında; bütünleyicilik bağıntısı ise olasılık/belirsizlik gibi aynı düzlem üzerinde yer alan terimler arasında kurulur (Yücel, 2015, s. 135).

Tahir ile Zühre hikâyesini değerlendirirken Rifat'ın yüzeyden derine doğru giden anlatı çözümlemesi – söylem çözümlemesi - mantıksal anlamsal yapı çözümlemesi olmak üzere üç düzeyli metodu kullanılacaktır. Söylem çözümlemesi kişileri, kişilerin üstlendikleri rolleri, rollerin gerçekleştiği uzam ve zamanı belirler. Anlatı çözümlemesi kişiler arasındaki ilişkileri ve kişilerin

durumundaki dönüşümleri belirler. Mantıksal-anlamsal yapı çözümlemesi metnin söylem ve anlatı düzeylerinde saptanan ilişkileri düzenleyen mantıksal yapının ne olduğunu araştırır (Rifat, 2018, s. 37-47). Bu kuramsal model, metindeki anlam üretme ve anlam çözümleme sürecini gösterir. Metindeki anlam derinden yüzeye doğru oluşurken, yüzeyden derine doğru çözümlenebilir. Dolayısıyla bir metni anlamsal açıdan çözümleme yönü söylem düzeyi-anlatı düzeyi ve anlam düzeyi şeklindedir (Rifat, 2019, s. 109). Buna göre anlatı metinlerdeki yapılanış söylem, anlatı ve mantıksal-anlamsal düzeye göre incelenebilir (Gürbüz, 2017, s. 48). Söylem, anlatı ve temel yapı çözümlemelerinden hareketle anlatının anlamına, başka bir deyişle metnin yüzeysel yapısındaki öğelerinden hareketle derin yapısına ulaşılabilir (Tarakçı, 2023, s. 433-453). Dolayısıyla halk hikâyelerinde de anlamsal bir yapının olduğu düşünülmekte ve bu yapının göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

1.1. Söylem Çözümlemesi

Tahir ile Zühre hikâyesinde olay sarayda geçer. Saray, kapalı bir uzamdır. Sarayın içinde yer aldığı şehir ise açık uzamdır. Dolayısıyla hikâyede kapalı ve açık uzamın yan yana yer aldığı söylenebilir. Hikâyenin devamında kapalı uzam olarak mektep, köşk, zindan, çadır, hamam, Dadının evi, meclis gibi mekânlardan söz edilir. Hikâyede açık uzam olarak Mardin şehri, Şat suyu, çeşme başı, meydan, mezar, yol, çayırılık, çarşı, pazar, köşkün altı, sokak, bağ ve bahçe vardır. Bununla birlikte gezip, gördüğü yerler gibi belirsiz mekânlardan da bahsedilir. Hikâyede kapalı uzamlar zenginliğin, şatafatın, rahatlığın göstergesidir. Tüm bu zenginliğe, şatafata, rahatlığa rağmen kahramanın huzursuz olduğu yerlerdir. Buna karşılık açık uzamlar gösterişli ve konforlu mekânlar olmasa da kahramanların huzurlu olduğu yerlerdir. Hikâyede uzamlar ayrıntılı betimlenmez.

Hikâyeye geçmiş zaman ve eski günler diye başlangıç yapılır. Bu sebeple olayın eski zamanlarda gerçekleştiği düşünülür. Fakat açık bir zaman ifadesine rastlanmaz. Anlatıdaki olaylardan hareketle anlatı zamanının 20- 30 yıllık bir süre olduğu anlaşılır.

Hikâyedeki en etkin rol Tahir'in rolüdür. Tahir vezirin oğludur, aynı zamanda genç, yakışıklı, zeki, eğitilmiş ve inançlı bir karakterdir. Hikâyenin başlangıcında kardeşi olduğunu düşündüğü için Zühre'ye karşılık vermeyen, ahlaklı, prensipli bir gençtir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında âşık, duygusal, hayalperest ve ümitlidir. Hikâyede gelişen olaylara bağlı olarak cesur, savaşçı, maceraperest, başına gelebilecekleri önemsemeyen, çabuk vazgeçmeyen, mücadeleci bir karaktere dönüşür. Mücadelesi sırasında rahat tavırlı, söz dinlemeyen, yasaklara uymayan, başına buyruk, eğlenceye düşkün özellikleriyle ön plana çıkar. Bununla birlikte sevgilisine kavuşamadığı için kederli, tek derdi Zühre olan, hayat gâilesi gütmeyen, olayları önceden sezebilen sadık bir âşıktır. Hikâyenin sonunda ise pişman ve umutsuz olarak görülür.

Hikâyede Zühre'nin de Tahir kadar etkin bir rolü vardır. Zühre padişahın kızıdır, aynı zamanda genç, güzel, eğitilmiş ve inançlı bir karakterdir. Zühre yeni şeyler öğrenmeye meraklı, yetenekli, iyi niyetli, aşkıdan başka bir şey düşünmeyen biridir. Hikâyenin başlangıcında Tahir'in kardeşi olmadığını öğrenir ve Tahir'e âşık olur. Aşkını dile getirebilecek kadar özgüvenli, aşkı için mücadele edecek kadar cesur, kavuşmayı ümit eden, inançlı bir karakterdir. Diğer taraftan zengin, her istediği yerine getirilen, mutsuz, şımarık ve gösterişe düşkündür. Hikâyenin ilerleyen

kısımlarında Tahir'e kavuşmak için savaşıyor, duygusal, endişeli, temkinli, kararlı ve mücadeleci bir tiptir. Hikâyenin sonunda ise tasalı, çaresiz, aklını kaybetmiş, umutsuz bir karaktere dönüşür.

Hikâyede Tanrı, işlevsel olarak yer almasa da, anlatı boyunca varlığını hissettirir. Tanrı; her şeye gücü yeten, istediğine istediğini veren, her şeyin sahibi, evreni yöneten, kudretli, duaları kabul eden, kimseyi geri çevirmeyen, yüce bir varlıktır. Hikâyede yardımcı² rolüyle karşımıza çıkan Derviş, Hızır gibi olağanüstü kişiler hem anlatıdaki kişilerin nesnelere ulaşmaları için yardım eden rolündedirler hem de üstlendikleri görevlerle Tanrı'nın aracılığını yaparlar. Bu yönüyle Derviş, Hızır gibi olağanüstü kişiler inançlı, kahramana yardımcı, Tanrı ile güçlü bağları olan, manevi yanı kuvvetli, seçkin, olağanüstü özelliklere sahip, olağanüstü özellikler gösteren kutsal kişilerdir.

Hikâyede hekimler, vezirler, dadılar, Göl padişahının kızları ve cariyeler de yardımcı roller üstlenirler. Bu bakımdan hekimler, padişahın çocuksuzluk derdine çare bulmaya çalışan, görevini yerine getiren, bilgili kişilerdir. Öte yandan vezirler; padişahın kararlarında etkili olan, iyi niyetli, arabulucu, temkinli, adaletli, vicdanlı, akil kişilerdir. Bununla birlikte dadılar; Zühre'ye arkadaşlık eden, doğru sözlü, dürüst, Zühre için kaygılanan, yardımsever, dost, öğüt veren iyi niyetli kişilerdir. Diğer taraftan Göl padişahının kızları zengin, misafirperver, yardımsever ve duygusal kişilerdir. Cariyeler ise sarayda çalışan, verilen görevleri yerine getiren, sır tutabilen ancak para karşılığında her şeyi yapabilen, rüşvet alan, padişaha sadık olmayan çalışanlardır.

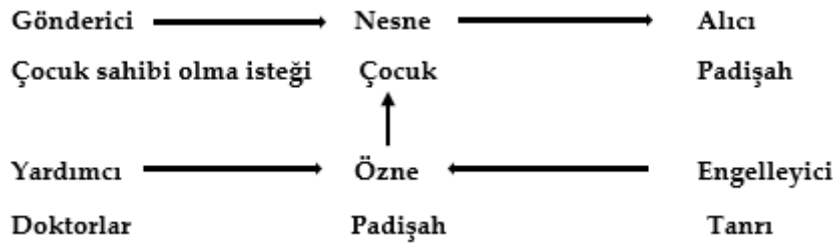
Hikâyenin başlangıcında padişah acılı, kederli, kaygılı, ümidini kaybeden, mutsuz, yardımsever ve inançlı bir kişidir. Hikâyenin devamında yardımcı rolüyle görülen padişah verdiği sözü yerine getiren, iyi niyetli, başkasının sözüne güvenmeyen, sınıfsal ayrıma inanmayan, sözüne sadık bir kişidir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında ise tümüyle bir dönüşüme uğrar. Padişah artık dolduruşa getirilebilen, öfkeli, sözünde durmayan, adaletsiz, hırslı, hainliğe tahammülü olmayan, ders vermek isteyen, kolay ikna olabilen, vezirlerin sözüne itimat eden, ne yapacağını şaşırılmış, her söylenene itimat eden, mantıklı düşünmeyen, kızı için üzgün ve endişeli bir karakterdir.

Hikâyede Zühre'nin annesi sınıfsal yapıya inanan, makam mevki düşkününü ve kötü niyetlidir. Dahası hırslı, sihirle büyüyle iş tutan, bencil bir karakterdir. Bununla birlikte Arap Köle, Tahir ile Zühre'nin birbirlerini sevmelerine tahammül edemeyen kıskanç biridir. Ayrıca Tahir ile Zühre'yi gizlice takip eden, görüp işittiklerini yetiştiren, gördüklerini bire bin katarak anlatan sinsî, hain ve yalancısıdır. Diğer taraftan padişaha sadık, Zühre'ye âşık, kendini öldürecek kadar Zühre'yi seven mutsuz biridir (Şahin, 2023, s. 261-262).

1.2. Anlatı Çözümlemesi

1. Kesit: Çocuksuzluk

Hikâyenin ilk kesitinde geçmiş zamanda zengin ve şöhretli bir padişahın yaşadığından bahsedilir. Bu padişah dünyada her şeye sahiptir lakin çocuğu olmadığı için acı çekmektedir. Padişah nerede bir hekim duysa adamlarını gönderir, onlara çeşitli haplar ve macunlar yaptırır. Nihayetinde hiçbir fayda görmez ve kaderine razı olur. Gönlünü eğlendirmek için şehrin dışına çok güzel bir bahçe yaptırır. Ancak hiçbir şey çocuksuzluk acısını hafifletmez (Türkmen, 2015, s. 207).

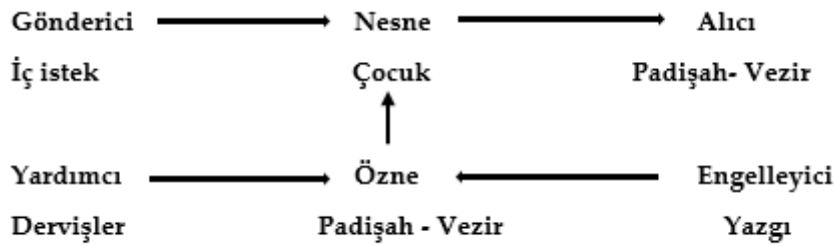

Şekil 1: Birinci Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte çocuğu olmayan bir padişahın söz edilir. Padişahın malı, mülkü, hazinesi, askeri kısaca her şeyi vardır ancak çocuğu olmadığı için üzgündür. Padişah bir çocuğu olmasını ister fakat sonuçta çocuğu olmaz. Kesitte özne bir eksiklik durumu içindedir. Eksikliğini hissettiği nesne çocuktur. Dolayısıyla özne ile nesne arasında bir ayrılık söz konusudur. Özne, nesnesi ile arasındaki bu ayrılık durumundan kurtulmaya çalışır. Hekimler, bu kesitte yardım eden rolündedirler. Öznenin nesnesini elde etmesine yardımcı olmaya çalışırlar. Çeşitli haplar ve macunlarla tedavi ederler. Özne, nesnesi çocuğu elde etmeye çalışırken Tanrı engel olur. Bu kesitte Tanrı, engelleyici rolündedir. Özne bu durumu “elden ne gelür, vermeyince Halik, neylesin Mahlûk” sözüyle ifade eder. Kesitin sonunda özne herhangi bir dönüşüm yaşamaz, yine nesnesinden ayrıdır.

2. Kesit: Çocuk Sahibi Olma

Hikâyenin ikinci kesitinde padişah ile veziri kıyafet değiştirip çarşı pazarı dolaşmaya çıkarlar ve iki dervişle karşılaşır. İlk dervişin duasını, ikinci dervişin verdiği elmayı alarak saraya dönerler. O akşam elmanın yarısını padişah, diğer yarısını da vezir yer. Dokuz ay on gün sonra, dervişin söylediği gibi padişahın bir kızı, vezirin bir oğlu olur (Türkmen, 2015, s. 208).

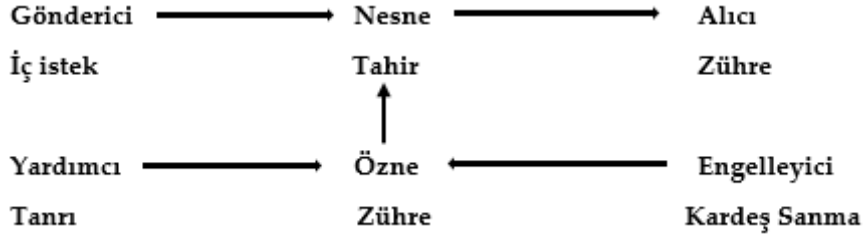

Şekil 2: İkinci Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte iki özne karşımıza çıkar. Özne¹ padişah iken özne² vezirdir. Özne¹ ve özne²'nin ulaşmak istediği nesne çocuktur. Kesitin başlangıcında doğrudan doğruya özne²'nin nesnesine ulaşma isteğinden bahsedilmezse de kesitin sonunda onun da bir eksiklik durumu içinde olduğu anlaşılır. Özne¹ ve özne² bir gün kıyafet değiştirerek gezintiye çıkarlar. Burada gönderici iç istektir. Özne¹ çarşı, pazar dolaşarak çocuksuzluğun verdiği üzüntüden kurtulmaya çalışır. Özne¹ ve özne²'nin çocuk sahibi olmasına yardım edici eyleyenler dervişlerdir. Kesitte özne¹ ve özne²'nin nesnesine ulaşmasını engelleyici eyleyen yazgıdır. Alıcı ise yine özne¹ ve özne²'nin kendisidir. Kesitin sonunda her iki özne de bir dönüşüm yaşar ve nesnelere ulaşırlar. Özne¹ ve özne² başlangıç durumunda nesnelere ulaşırken sonuç durumunda nesnelere kavuşurlar.

3. Kesit: Tahir ile Zühre'nin Birbirlerine Âşık Olmaları

Hikâyenin üçüncü kesitinde Tahir ile Zühre dadılar elinde büyümeye başlarlar. Birlikte oynarlar, birlikte yiyip içerler, birlikte eğitim görürler ve birbirlerini kardeş zannederler. On yaşına geldiklerinde Zühre, Tahir'e âşık olur. Fakat Tahir, hâlen kardeşi olduğunu düşündüğü için Zühre'ye karşılık vermez. Bu duruma çok üzülen Zühre, Tanrı'ya dua eder. Tanrı, Zühre'nin duasını kabul eder ve Tahir de Zühre'yi sevmeye başlar (Türkmen, 2015, s. 209).

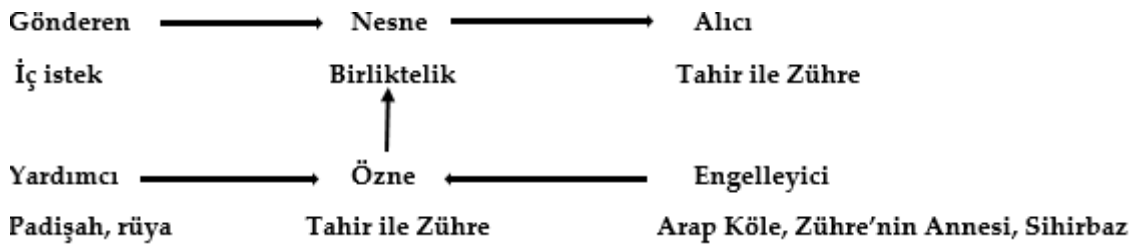

Şekil 3: Üçüncü Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte özne Zühre'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne Tahir'dir. Gönderici iç istektir. Özneye yardım edici eyleyen Tanrı'dır. Engelleyici eyleyen Tahir'in Zühre'yi kardeşi sanmasıdır. Alıcı ise öznenin kendisidir. Özne başlangıç durumunda nesnesinden ayrıken sonuç durumunda nesnesine kavuşur.

4. Kesit: Tahir ile Zühre'nin Aşklarının Duyulması ve Tahir'in Saraydan Kovulması

Dördüncü kesit Zühre'nin akarsu üzerindeki bahçesinin tasviriyle başlar. Bahçe o kadar güzeldir ki dünyada eşi benzeri yoktur. Bir gün Zühre bahçesini gezmeye gider. Bu arada Tahir de Zühre'yi görme ümidiyle bahçeye gelir. Birbirlerini görünce sarılırlar ve birlikte saraya dönerler. Arap Köle, Tahir ile Zühre'nin birbirleri sevdiklerini ve buluştuklarını öğrenir. İşittiklerini abartarak Zühre'nin annesine anlatır. Zühre'nin annesi olanları duyunca çok öfkelenir ve durumu padişaha bildirir. Padişah, dervişe verdiği sözü hatırlar ve kızını Tahir'e vermesi gerektiğini düşünür. Fakat Zühre'nin annesi bu duruma razı olmaz. Tahir rüyasında kara bir köpeğin Zühre ile arasına girdiğini, ardından dişi bir köpeğin daha gelerek iki köpeğin birden kendisine saldırdıklarını görür. Zühre'nin annesi bir sihirbaz çağırıp kızını Tahir'e vermeye razı olmadığını söyler ve padişahu Tahir'den soğutmak için sihir yaptırır. Padişah sihrin etkisiyle Tahir'i saraydan kovar. Tahir ile Zühre birbirlerinden ayrılınca gece gündüz yas tutarlar. Zühre efkârını dağıtmak için babasından yol kenarına bir köşk yaptırmasını ister. Padişah, Zühre'nin isteği üzerine şahane bir köşk yaptırır. Tahir köşkün bahçesine gelir ve iki âşık birbirlerine türkü söylerler. Bunu duyan Arap Köle padişaha haber verir. Padişah gazaba gelip askerlerini gönderir, Tahir'in yakalanıp cellat edilmesini ister. Tahir cellat edileceği sırada vezirler araya girer ve Tahir'in affedilmesini isterler. Padişah vezirleri kırmaz ve Tahir'i Mardin şehrine sürgün eder (Türkmen, 2015, s. 210-220).

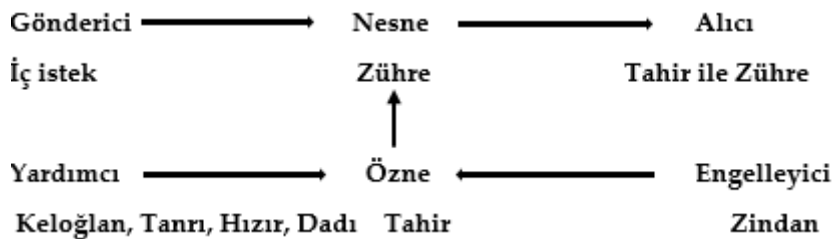

Şekil 4: Dördüncü Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte özne Tahir ile Zühre'dir. Özne¹ (Tahir) ve Özne² (Zühre)'nin ulaşmak istediği nesne birlikte olmaktır. Gönderici iç istektir. Tahir ile Zühre birbirlerine âşık olmuş ve beraber olmak istemektedirler. Tahir ile Zühre'ye yardım edici eyleyenler padişah ile rüyadır. Engelleyici eyleyenler ise Arap köle, Zühre'nin annesi ve sihirbazdır. Alıcı ise Tahir ile Zühre'nin kendileridir. Kesitte Özne¹ (Tahir) ve Özne² (Zühre) bahçede buluşurlar. Bunu gören Arap, hemen padişaha haber verir. Yardımcı eyleyen padişah ise kimseye haber vermeden Tahir ile Zühre'yi bahçenin bir köşesinden seyreyler. Kötü bir şey yapmadıklarını görüp, dürüst ve sadık âşıklar olduklarına kanaat getirerek evlenmelerine razı olur. Yardımcı eyleyen rolündeki rüya aracılığıyla yaşayacakları özneler gösterilir. Engelleyici rolündeki diğer eyleyen Zühre'nin annesi, padişahın evlendirme kararına razı olmaz. Engelleyici rolündeki başka bir eyleyen olan sihirbazdan yardım ister. Kesitin sonunda engelleyici rolündeki sihirbazın sihri tutar ve Özne¹ (Tahir) saraydan kovulur. Özne başlangıç durumunda da sonuç durumunda da nesnesinden ayrıdır.

5. Kesit: Tahir'in Zindandan Kurtuluşu ve Zühre ile Buluşmaları

Beşinci kesitte Tahir yedi yıl zindanda kalır. Tahir'den ayrılan Zühre acı çeker. Bir gün Mardin'e doğru yola çıkan kervan, Zühre'nin köşkünün önünden geçer. Kervandaki Keloğlan, Zühre'nin söylediği türküyü işitir. Kervan, Mardin şehrine gelince Tahir'in zindanının önünde konaklar ve Tahir'in söylediği türküyü duyarlar. Keloğlan Zühre'nin selamını Tahir'e iletir. Zühre'nin haberini alan Tahir bayılır. Ayılınca abdest alıp iki rekât namaz kılar ve Tanrı'ya zindandan kurtarıp Zühre'ye kavuşturması için dua eder. Yatsı namazından sonra zindanın kapısı açılır ve Hızır siyah atıyla gelip Tahir'i Zühre'nin köşkünün önüne getirir. Yedi yıl zindanda kalan Tahir'in üstü başı perişan haldedir. Zühre ile dadılar Tahir'e yardım ederler. Tahir ile Zühre geceleri buluşup saz çalıp türkü söylerler (Türkmen, 2015, s. 223- 228).

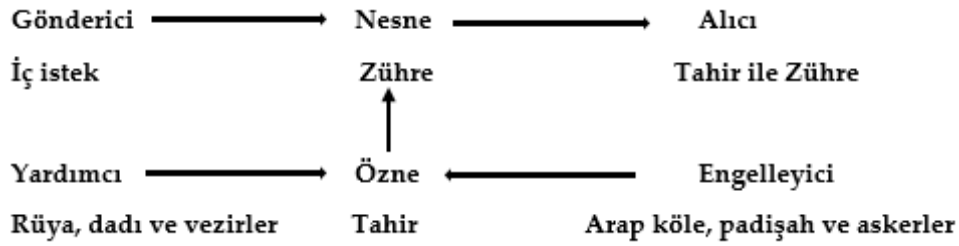
Şekil 5: Beşinci Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte özne Tahir'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne Zühre'dir. Kesitte gönderici iç istektir. Özneye yardımcı eyleyen rolünde Zühre'nin selamını getiren Keloğlan, zindandan kurtulmasını sağlayan Tanrı ve aracısı Hızır, şehre döndükten sonra beslenme, barınma ve giyim

ihtiyaçlarını karşılayan dadı destek olur. Engelleyici eyleyen ise Tahir'in zindanda tutsaklığıdır. Alıcı Tahir ile Zühre'dir. Özne, Keloğlan'ın haberiyle harekete geçer. Özne nesnesine ulaşmak için harekete geçince yardımcı eyleyen rolündeki Tanrı'nın, Hızır'ın ve dadının desteğini görür. Başlangıç durumunda nesnesinden ayrı olan özne sonuç durumunda nesnesine ulaşır.

6. Kesit: Tahir'in Yakalanıp Cezalandırılması ve Göl Padişahının Kızı Tarafından Kurtarılması

Altıncı kesitte Tahir ile Zühre buluşmaya devam ederler. Bu sırada Tahir, rüyasında dört yanını kara köpeklerin sardığını ve kurtulamadığını görür. Buluştuklarını Arap Köle görür ve padişaha bildirir. Padişah gazaba gelir ve askerlerini gönderir. Askerler köşkün bahçesine pusu kurarlar ve Tahir'e hücum ederler. Askerler ile Tahir arasında amansız bir mücadele olur ve çokça asker ölür. Padişah bu duruma çok öfkelenir ve Tahir'in ülkesine ihanet ettiğini düşünür. Bu sırada Zühre, Tahir'in teslim olmasını ister. Padişah Tahir'in cellat edilmesini emreder. Vezirler araya girer ve Tahir'i Şat suyuna atarlar. Zühre, Şat suyu üzerinde köşkü olan Göl padişahının kızına bir mektup yazar. Bu mektup üzerine Göl Padişahının kızı Tahir'i sudan kurtarır (Türkmen, 2015, s. 229-234).

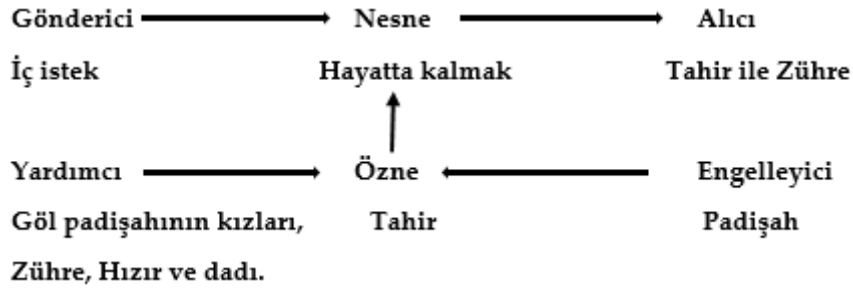

Şekil 6: Altıncı Kesitin Eyleyenler Modeli

Kesitte Özne Tahir'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne Zühre'dir. Kesitteki gönderici iç istektir. Özneye yardım edici eyleyenler rüya, dadı ve vezirlerdir. Engelleyici eyleyenler ise Arap köle, padişah ve askerlerdir. Alıcı öznenin kendisidir. Özneye yardımcı eyleyen rolünde dadı destek olur. Aynı zamanda bir başka yardımcı eyleyen rolünde rüyada, öznenin başına gelecekler gösterilir. Engelleyici eyleyen rolünde Arap köledir. Özne gizli davranamaz ve Arap köleye yakalanır. Özne ölümle cezalandırılır, ancak yardımcı eyleyen rolündeki vezirlerin desteğiyle kurtulur. Sala bağlanarak Şat suyuna bırakılır. Başlangıç durumunda nesnesinden ayrı olan özne, sonuç durumunda da nesnesinden ayrıdır.

7. Kesit: Tahir'in Göl Padişahının Sarayından Kaçışı ve Zühre'nin Düğününe Gitmesi

Yedinci kesitte Göl padişahının üç kızı vardır, üçü de Tahir'e âşık olur. Kızlar, Tahir aşklarına karşılık vermezse onu öldürmeyi düşünürler. Tahir, Göl padişahının kızlarının kendisine zarar vereceklerini anlayınca saraydan kaçır. Bir müddet yol gittikten sonra namaz kılar ve Tanrı'ya dua eder. Dua üzerine Hızır gelir ve Tahir'i terkisine bindirip Zühre'nin köşkünün önüne getirir. Tahir, dadısının evine gider ve Zühre'nin bir padişahın oğluyla evlendiğini duyar. Bunun üzerine kadın kılığına girip Zühre'nin düğününe gider (Türkmen, 2015, s. 235-238).

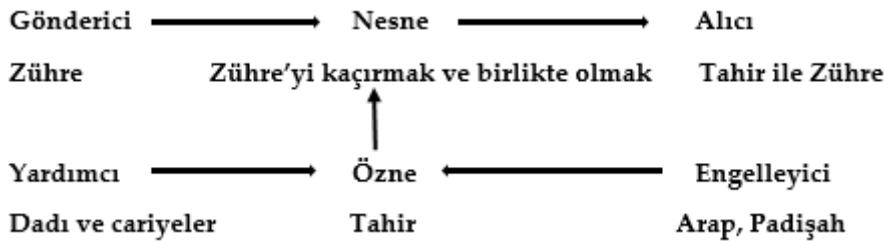

Şekil 7: Yedinci Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte özne Tahir'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne hayatta kalmaktır. Gönderici iç istektir. Özneye yardımcı eyleyenler kesitin başlangıcında Zühre ve Göl padişahının kızları, kesitin devamında ise Hızır ve dadıdır. Engelleyici padişaktır. Kesitin başlangıcında yardımcı eyleyen rolündeki Göl padişahının kızları, kesitin devamında engelleyici eyleyene dönüşürler. Alıcı ise Tahir ile Zühre'dir. Öznenin eylemi iç istekle başlar. Tahir ile Zühre arasında duygusal bir ilişki vardır. Özne nesnesine ulaşmak için yardımcı eyleyenlerden destek görür. Özne nesnesi hayatta kalmayı başarır. Başlangıç durumunda hayatını kaybetmek üzereyken kesitin sonunda hayatına kavuşur. Özne ediminde başarılıdır, önce ödüllendirilir. Bir süre, Göl padişahının kızlarıyla sefa içinde yaşar. Ancak yardımcı eyleyenlerin engelleyici eyleyenlere dönüşümüyle nesnesi tehlikeye düşer ve nesnesini kaybetmemek için saraydan kaçar.

8. Kesit: Tahir ile Zühre'nin Kaçmaya Karar Vermeleri ve Tahir'in Yakalanması

Sekizinci kesitte Tahir ile Zühre kaçmaya karar verirler. Durumu fark eden Arap Köle Padişaha haber verir. Padişah askerleriyle birlikte gelir ve Tahir'i yakalar ve cellat edilmesini ister (Türkmen, 2015, s. 241-243).

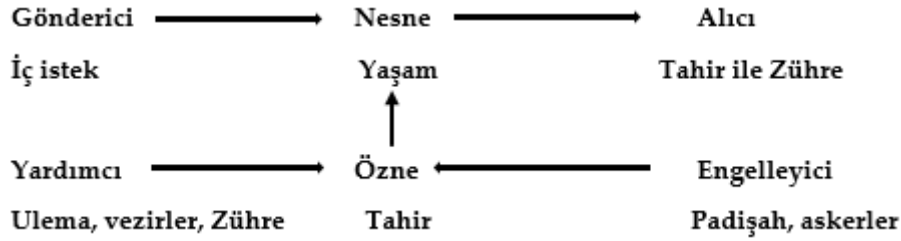
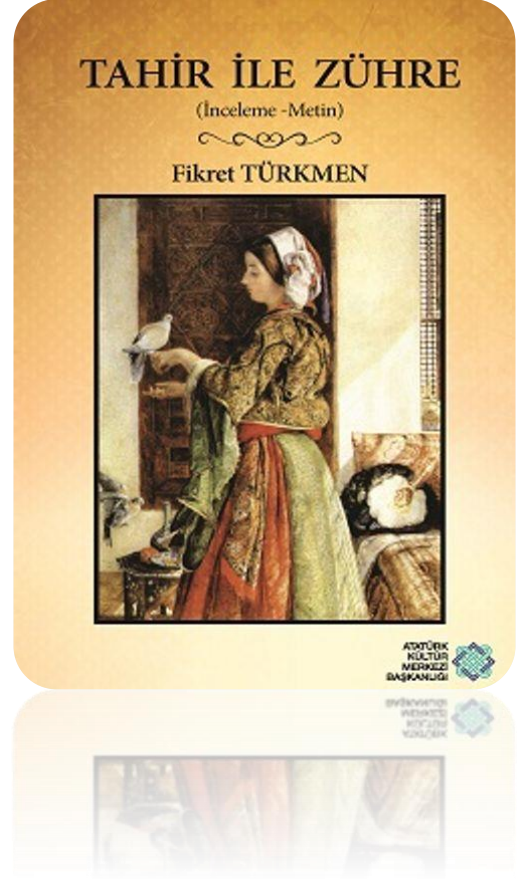

Şekil 8: Sekizinci Kesitin Eyleyenler Modeli

Bu kesitte özne Tahir'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne Zühre'yi kaçırmak ve beraber olmaktır. Kesitteki gönderici Zühre'dir. Özneye yardımcı eyleyen dadı ve cariyelerdir. Engelleyici eyleyen ise Arap'tır. Alıcı öznenin kendisidir. Özne, Zühre'nin isteğiyle harekete geçer. Özne nesnesine ulaşmak için kadın kılığına girer ve tanınmamaya çalışır. Bu sırada kendisine dadı ve cariyeler yardım eder. Tüm bu çabalarına rağmen Arap köle tanır. Özne tanınmamayı beceremez ve nesnesine ulaşamaz. Başarısızlığına göre de durum padişaha haber verilir.

9. Kesit: Tahir ile Zühre'nin Ölmesi

Dokuzuncu kesitte padişah Tahir'in cellat edilmesine karar verir. Ne Zühre ne de vezirler bu karara engel olmazlar. Bu sırada Tahir, padişahın aman diler fakat padişah kararından dönmez. Bunun üzerine Tahir, Tanrı'ya canını alması için dua eder. Duası biter bitmez ruhunu teslim eder. Tahir'in öldüğünü gören Zühre'nin de aklı başından gider. Tahir'in mezarı başında ruhunu teslim eder. Zühre'nin öldüğünü gören Arap Köle kendini öldürür. Zühre'nin öldüğünü duyan padişah ile karısı acıdan deliye dönerler ve çok pişman olurlar. Arap Köleyi cezalandırmak isterler. Ancak Arap Köle çoktan ölmüştür (Türkmen, 2015, s. 244-246).

Şekil 9: Dokuzuncu Kesitin Eyleyenler Modeli

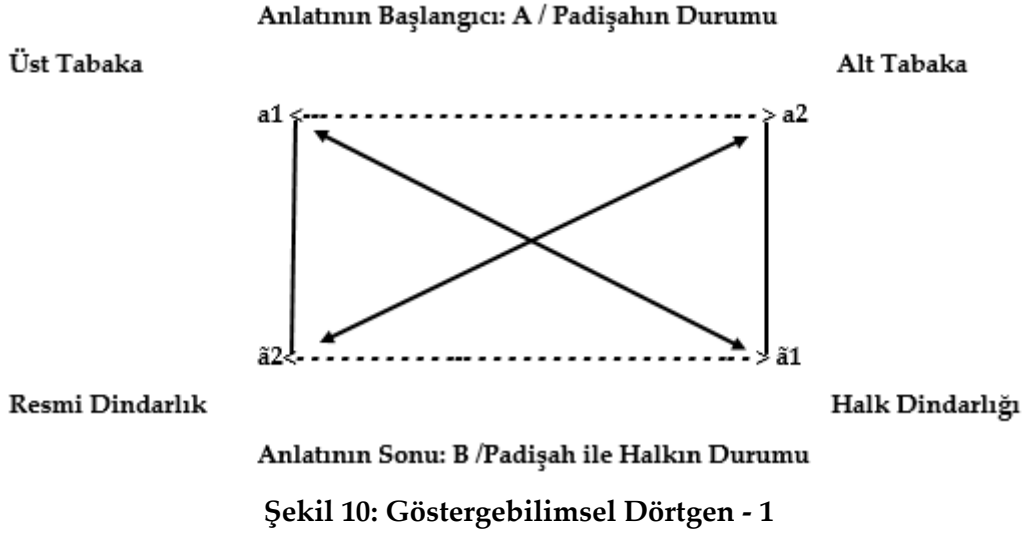
Bu kesitte özne Tahir'dir. Öznenin ulaşmak istediği nesne yaşamdır. Kesitte gönderici iç istektir. Özneye yardımcı eyleyen ulema, vezirler ve Zühre'dir. Engelleyici eyleyenler padişah ve askerlerdir. Alıcı ise Tahir ile Zühre'dir. Özne eyleme geçmeyi kendi ister. Özne nesnesine ulaşmak için gereken yetenekleri edinmeye çalışır. Palası yanında yoktur ama mücadeleyi bırakmaz. Özne gerekli yetenekleri edinemez ve başarısız olur. Özne başarısızlığına göre de cezalandırılır. Artık ölümden kurtuluş yoktur.

Anlatı İzlenesi:

Başlangıç Durumu	Dönüşüm Süreci		Bitiş Durumu
Eyletim	Yetinlendirici Deneyim: Edinç	Sonuçlandırıcı Deneyim: Edim	Onurlandırıcı Deneyim: Tanınma ve Yapınım
1. Padışahın kendi isteğiyle çocuk sahibi olmak istemesi.	Padışah çocuk sahibi olmak için çeşitli tedaviler dener. Bu kesitte doktorlar yardım edici rolünde iken, Tanrı engelleyici rol üstlenir.	Padışah tedavilerden fayda görmez ve çocuk sahibi olamaz.	Padışah çocuk sahibi olamadığı için kederlenir. Kederini dağıtmak için şehrin dışına çok güzel bir bahçe yaptırır ve eğlenceye dalar. Ancak kader devam etmektedir.
2. Padışahın çocuk sahibi olmaktan umudunu kesip vezirleriyle gezintiye çıkmak istemesi. İçindeki çarşı pazar doluşma isteğinin padışahu harekete geçirmesi.	Çarşıda ve bahçede karşılaştığı dervişler padışahın çocuk sahibi olma arzusunu canlandırırlar.	Padışah ile vezir, yolda karşılaştıkları dervişlerin sınamalarını başarıyla geçerler ve kutsal almaya kararlılar.	Padışah ile vezir almaya yerler ve çocuk sahibi olurlar. Dervişe verdikleri sözü yerine getirip kızı Zühre, oğlana Tahir adına koyarlar.
3. Tahir ile Zühre'nin birlikte büyümesi ve Zühre'nin Tahir'e âşık olup Tahir'in de kendisine âşık olmasını istemesi.	Zühre, Tahir'in kendisine âşık olması için Tanrı'ya dua eder.	Tanrı, Zühre'nin duasını kabul eder.	Tahir'de Zühre'yi sevmeye başlar.
4. Tahir ile Zühre'nin birbirlerine âşık olmaları ve buluşmak istemeleri. Tahir ile Zühre'yi harekete geçiren duygu kendi iç arzulardır.	Tahir ile Zühre âşıklığın en önemli göstergelerinden saz çalmayı kasa sürede, çok iyi öğrenirler. Bahçede buluşup saz çalıp birbirlerine türkü söylemeye başlarlar.	Tahir ile Zühre'nin gizlice buluştuğu Arap Köle tarafından fark edilir. Arap Köle, durumu Zühre'nin annesine bildirir. Ökeden deliye dönen Zühre'nin annesi, olanları padışaha haber verir.	Padışah, Tahir'i saraydan kovar ve Marid'in şehrine sürgün eder.
5. Yedi yıl boyunca zindanda kalan Tahir'in Keloğlan'dan gelen haberle zindandan çıkmak ve Zühre'ye kavuşmak istemesi.	Tahir zindandan çıkmak için Tanrı'dan yardım ister.	Tanrı, Hızır aracılığıyla Tahir'e yardım eder ve zindandan çıkarır.	Tahir ile Zühre kavuşur ve buluşmaya başlarlar.
6. Tahir ile Zühre'nin her gün buluşmak istemesi.	Tahir, Tanrı tarafından rüya aracılığıyla uyarılır. Tahir rüyadan anlamını çözer fakat Zühre ile görüşmeye devam eder. Bu sırada Arap köle âşıkları götürür ve padışaha haber verir. Padışah, askerleriyle Tahir'e saldırır. Tahir ile askerler arasında amansız bir mücadele olur.	Tahir, Zühre'nin isteği üzerine teslim olur. Padışah, Tahir'in teslim olduğunu görünce cellat edilmesini ister, vezirlerin araya girmesiyle Şat suyuna atılmasına emreder.	Zühre, Gel Padışahın kızlarına bir mektup göndererek Tahir'i Şat suyundan kurtarmalarını ister ve Tahir kurtulur.
7. Tahir'in Gel Padışahın kızlarının sarayından kaçıp Zühre'ye kavuşmak istemesi	Tahir, Tanrı'ya dua eder ve Tanrı Hızır aracılığıyla Tahir'e yardım eder.	Tahir, memleketine döner ve Zühre'nin düğününün olduğunu duyar. Kadın kılığında girerek düğüne gider.	Tahir ile Zühre düğünde buluşur.
8. Tahir ile Zühre'nin düğünden kaçmak istemesi	Tahir bir rüya görür. Rüyanın anlamını çözer fakat olacaklara engel olamaz.	Arap köle, Tahir ile Zühre'nin planını Padışaha haber verir. Padışah askerleriyle düğünü basar.	Tahir yakalanır.
9. Tahir'in yaşamak istemesi	Tahir, Padışahtan aman diler fakat Padışah affetmez.	Padışahın kararından dönmeyeceğini anlayan Tahir, Tanrı'ya canını alması için dua eder. Tanrı, Tahir'in duasını kabul eder ve Tahir ölür.	Tahir'in öldüğünü duyan Zühre kendini öldürür. Zühre'nin öldüğünü gören Arap Köle kendini öldürür. Padışah ile hanımı yaptıklarına pişman olur.

Tablo 1: Tahir ile Zühre Hikâyesinin Anlatı İzlenesi**1.3. Mantıksal-Anlamsal Yapı Çözümlemesi**

Görünürde iki sevgilinin kavuşma mücadelesini anlatan Tahir ile Zühre hikâyesinin derin yapıda dinî, siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutta tabakalaşma üzerine kurgulandığı görülür. Bu tabakalaşmanın ikili bir yapıya sahip olduğu ve ikili karşıtlıkların temelini metnin yaratıldığı ve icra edildiği sosyo-kültürel bağlamlara dayandığı ifade edilebilir. Nitekim metnin yaratıldığı kültürel ortam ve icra edildiği sosyal bağlamlar dikkate alındığında hikâye toplumunun dini, siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarda muhtelif karşıtlıklar üzerine konumlandığı söylenebilir. Bu karşıtlıklardan hareketle hikâyenin derin yapısındaki anlam, göstergebilimsel dörtgenle açıklanabilir ve göstergebilimsel dörtgen modelde muhtelif biçimlerde gösterilebilir (Yücel, 2015, s. 135). Bu bakımdan tabakalaşmanın Tanrısal boyutu göstergebilimsel modelde şu şekilde gösterilebilir:

a1: Padişahın dünyada her şeye sahip olması

a2: Tanrı'nın dilediğine dilediğini vermesi

ã2: Padişahın çocuk sahibi olamaması

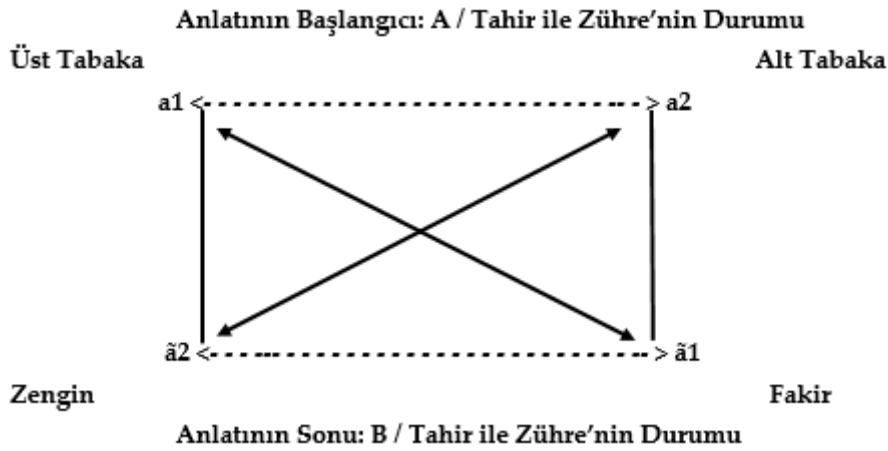
ã1: Dervişin çocuksuzluğa çare olması

Hikâyenin birinci kesiti çocuğu olmayan bir padişahın çocuk sahibi olmayı çok istemesiyle başlar. Kesitin yüzeysel yapısı çocuksuzluk üzerine kurulu gibi görünse de anlamsal yapısı üst-alt tabaka arasındaki düzen üzerine kuruludur. Nitekim hikâyenin başlangıcında padişahın mala, mülke, hazineye, askere kısaca dünyada her şeye sahip olduğundan bahsedilir. Diğer taraftan halk yoksulluk içindedir. Görünürde toplum üst ve alt tabaka olmak üzere ayrılır ve insanlar arasında eşitsizlik hâkimdir. Tanrı padişaha mal, mülk, hazine, asker kısaca her şeyi verir. Fakat diğer taraftan çocuk vermez. Tanrı, özneye çocuk vermeyerek üst ile alt tabaka arasındaki eşitsizliği kaldırmış olur. Kesitin devamında Tanrı, öznenin tüm çabalarını boşa çıkarmakta, nesnesine ulaşmasını engellemektedir. Tüm hekimler, tedaviler Tanrı'nın iradesi karşısında bir şey yapamazlar. Özne bu durumda çaresizdir. Özne bu durumu "elden ne gelir, vermeyince Halik, neylesin mahlûk"(Türkmen, 2015, s. 207) diyerek kabullenir. Böylece üst tabaka ile alt tabaka

arasındaki denge sağlanmış olur. Hikâyenin ikinci kesitinde padişahın çocuk sahibi olması anlatılır. Kesitin yüzeysel yapısı çocuk sahibi olma üzerine kurulu gibi görünse de derin yapısı çocuksuzluğa çarenin dua olmasıyla ilgilidir. Hikâyede padişah, mal-mülk, acı, keder, hekim, tedavi, çocuksuzluk derviş, Tanrı, dua, çocuk ifadeleri kitabî İslam ile halk İslam'ı yerdeşliğine işaret eder. Yerdeşlik, bir metinde aynı sözlükbirimsel alandan doğan öğelerin yinelenmesidir. Başka bir deyişle benzer sözler bir araya gelerek ortak bir anlam oluşturur. Bir metin birden fazla yerdeşlik içerebilir. Metindeki yerdeşliklerin saptanması ortak anlama ulaştırır (Uçan, 2013, s. 210). Burada resmî İslam'ın göstergesi padişah, halk İslam'ının göstergesi derviş figürüdür. Derviş, eski Türk inancı ile heterodoks İslam'ın niteliklerini barındıran dinî anlayışın, başka bir deyişle halk dindarlığını temsil eder. Öte yandan padişah resmî dindarlığı yansıtır. Türkler İslamiyet'i kabul ettikleri sıralarda, İslamiyet'in göçebe yaşam biçimlerine uymayan özelliklerini kolaylıkla benimsememişlerdir. İslamiyet ile Türklerin geleneksel hayat tarzı arasındaki bu uyumsuzluk, Türklerin şehirlere yerleşmesinden sonra kurumlaşmış bir yapıya dönüşmüştür. Şehirlerdeki seçkinler İslam'ı olduğu gibi kabul ederken, şehir medeniyetinin dışındaki Türkmen aşiretleri ve seçkin olmayanlar İslam'ın heterodoks formunu seçmişlerdir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, İslam'ın heterodoks şeklini benimseyenler ile Sünnî İslam'ı egemen yapmak isteyenler arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Sufilik, Orta Asya'dan şamanlıkla karışmış inançlara en yakını olanıdır ve zamanla Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonraki yıllar, İslam'ın bu iki yönünün uzlaştıkları dönemlerdir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde iki yapı, karışık olarak toplum üzerinde etkili olmuştur (Mardin, 2002, s. 94- 97). Dolayısıyla İslamiyet Türk toplumunda Sünnî ve heterodoks olmak üzere iki biçimde yayılmıştır. Sünnî İslam, dinin kurallarına sıkı sıkıya bağlıyken heterodoks kültür, İslamiyet'i yumuşatan ve eski Türk inançlarıyla birleştiren anlayıştır (Kaplan, 1952, s. 400). Kesitte resmî dinî kültürün göstergesi padişah çocuksuzluk derdiyle dertlenirken, halk dindarlığının göstergesi derviş çocuksuzluk derdine çare olmasıyla öne çıkar. Kesite göre padişah, toplumsal düzende dilediği her şeye sahip olan yönetici rolündedir. Buna karşılık büyük bir eksiklik içindedir. Eksikliğini hissettiği nesne çocuktur. Hikâyenin ilerleyen safhalarında padişahın karşısına sırasıyla iki derviş çıkar. Birinci dervişin duasını alarak, ikinci dervişten de yardım dileyerek bir sonuca ulaşır. Sonunda padişahın çocuğu olur. Hikâyede evrende ilahi bir düzenin olduğu hatırlatılır. Bu düzende Müslüman bir padişah kendi imkân ve bilgisiyle çocuk sahibi olamaz, çocuğa erişebilmek için dervişlerden medet umar. Dolayısıyla sözlü kültür ortamında teşekkül eden ve aktarılan hikâyenin anlatıcı ve dinleyicilerinin, Eski Türk inancı ile heterodoks İslam'ın izlerini taşıyan dinî inançlarının padişah-derviş meselesine yansıdığı söylenebilir. Kahramanın derdine derman bulabilmek için sadece kitabî İslam'a bağlı olmasının yetmediği, eski Türk inancının figürlerinden de yardım beklediği görülür. İster eski Türk inancı olsun ister İslamiyet olsun yardım istemenin yolu Tanrı'ya dua etmektir. Dua, Tanrı'nın gücüne boyun eğmektir. Tanrı'dan geleni kabullenmediğinde usulünce istemeyi bilmektir. Neticede Tanrı'nın her şeye gücünün yettiğini bilen ve ona göre davranan kahramanın istekleri gerçekleşir. Hikâyenin yedinci kesitinde Tahir'in zindanda geçirdiği yıllar anlatılır. Yedi yıldır esir olan Tahir, Tanrı'ya dua ederek esaretten kurtulur ve Zühre'ye kavuşur. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir'in esaretten kurtulması ve Zühre'ye kavuşması üzerine kurulu gibi görünse de derin yapısı Tanrı'nın

iradesi üzerine kuruludur. Hikâyede abdest, namaz, dua, Yusuf peygamber, Yunus peygamber, Allah, Hızır, at ifadeleri ilahi güç yerdeşliğine işaret eder. İlahi gücün göstergesi Hızır'dır. Hızır da tıpkı derviş gibi Eski Türk inancı ile heterodoks İslam'dan doğan halk dindarlığının göstergesidir. Kesitin derin yapısında, evrenin sahibinin Tanrı olduğu inancı iletilir. Evrende olmuş ya da olacak olayları tasarlayan Tanrı'dır. Burada Tahir'in dua aracılığıyla zindandan kurtulması, Tahir'in kutsal bir kişiliğe sahip olmasıyla ilgilidir. Tahir'e kutsallık kazandıran âşıklık vasfıdır. Halkın nazarında âşıklar yarı-kutsal kişilerdir. Nitekim derviş aracılığıyla Tanrı'nın lütfuna mahzar olacak kadar kutsaldırlar ancak doğrudan Tanrı ile iletişime geçecek kadar kutsal değillerdir. Tanrı ile aralarında hep bir derviş, Hızır gibi aracı tipler vardır (Şahin, 2023, s. 81-82).

Tahir ile Zühre hikâyesinin derin yapısında yer alan tabakalaşmanın ikinci boyutu ekonomik durumdur ve göstergebilimsel dörtgen modelde şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 11: Göstergebilimsel Dörtgen - 2

a1: Zühre'nin refah içinde yaşaması

a2: Tahir'in yoksulluk içinde yaşaması

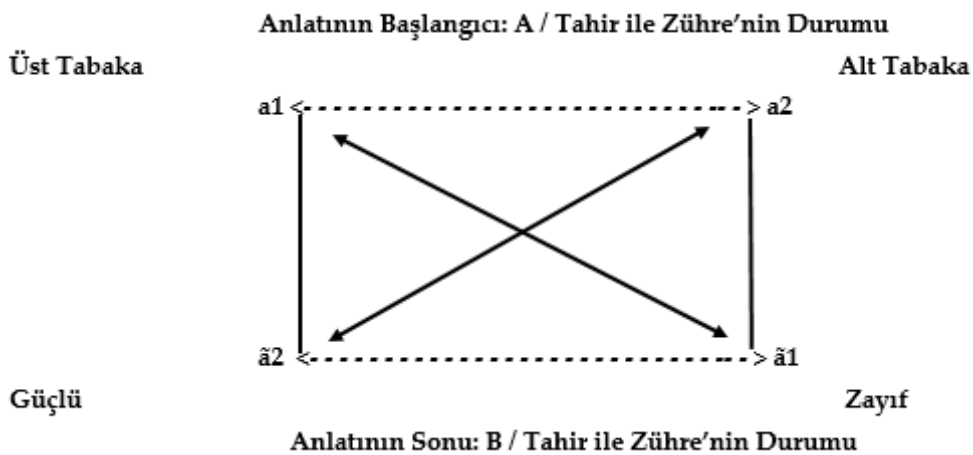
â2: Zühre'nin zenginliğinin anlatı boyunca sürmesi

â1: Zühre'nin kederli, Tahir'in umutlu olması

Hikâyenin üçüncü kesitinde Tahir ile Zühre'nin doğumlarından birer genç olmalarına kadar büyüme ve birbirlerine âşık olma süreci anlatılırken Zühre'nin şatafatlı hayatı ayrıntılarıyla tasvir edilir. Kesitin yüzeysel yapısı Tahir ile Zühre'nin büyüüp birbirlerine âşık olmalarını temel alsa da derin yapısı insanlar arasındaki eşitsizliğin göstergesidir. Hikâyede toplumsal yaşamdaki ekonomik eşitsizlik ön plana çıkar. Üst tabaka (padişah) ile alt tabaka (vezir) çocuklarının yaşam biçimleri anlatılır. Üst tabakanın göstergesi Zühre, içinde yaşadığı toplumsal düzenin farkında değildir. O sarayında yaşar, dadılar elinde büyür. Devrin en tanınmış hocalarından dersler alır. Zühre'nin tek derdi birlikte büyüdüğü Tahir'e âşık olmasıdır. Zühre, padişah babası gibi hayatta her istediğine sahiptir. Devrin yaşam koşulları, yoksulluk, hastalık, geçim derdi gibi daha pek çok hayat galesinden uzaktır. Zühre'nin yaşam tarzının toplumsal vicdana dokunmasını önlemek için alt tabakadan olan vezir oğlunun Zühre'nin sahip olduğu imkânlardan faydalanmasına izin verilir. Metin bununla da yetinmez Zühre'yi Tahir'e âşık eder. Artık özne bir çaresizlik durumu içindedir. Büyük bir üzüntü yaşar, günlerce gözlerine uyku girmez. Böylece üst tabaka-alt tabaka arasında eşitlik sağlanmış olur. Padişahın kızı Zühre ile halka daha yakın olan vezir oğlu Tahir arasında yaratılan aşk duygusu ile zengin-fakir arasındaki ayrım ortadan kaldırılır. Ekonomik eşitsizlik

Zühre'nin aşkıyla dengelenmiş olur. Zühre artık sadece zengin ve şöhretli bir padişah kızı değil aynı zamanda vezir oğluna âşık, çaresiz, üzgün bir kızdır. Hikâyenin dördüncü kesitinde Tahir ile Zühre'nin gizlice buluşmaları anlatılır. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir ile Zühre'nin buluşmaları üzerine kurulmuş gibi görünse de derin yapısı ekonomik eşitsizlik fikri üzerine kuruludur. Bu kesitte bahçe, köşk, Hint ve Rum ustaları ifadeleri sınıfsal yaşam yerdeşliğine işaret eder. Toplumda üst sınıfın ekonomik bir kaygısının olmadığı ve refah içinde yaşadığı görülür. Halk geçimini sağlamak için büyük çaba sarf ederken üst sınıf eşi benzeri olmayan köşklere, bahçelerde yaşar. Yine de alt tabakanın üst tabakanın yaşamına özenmemesi gerektiği vurgulanır. Üst tabakanın ekonomik olarak her şeye sahip olmasına rağmen sıkıntılarının bitmediğinin altı çizilir. Bu sebeple alt tabakanın haline şükretmesi gerektiği, aksi halde üst tabaka gibi mutsuz olacağı belirtilir. Bu kesit toplumdaki ekonomik eşitsizliğe karşı halkı ikna etme çabasıdır. Aslında anlatı boyunca bu çaba hissedilir. Üst sınıfın ekonomik olarak bir kaygıları olmaması, saraylarda, köşklere yaşamaları, akla hayale sığmayacak bir hayat yaşamaları yanında başlarına gelen sıkıntılar, yaşadıkları mutsuzluklara dikkat çekilir. Hikâyenin altıncı kesitinde Tahir'in Şat suyuna atılması ve Göl padişahının kızları tarafından kurtarılması anlatılır. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir'in kurtulması fikri üzerine kurulmuş gibi görünse de derin yapısı aristokrat sınıfın yaşam biçimi üzerine kuruludur. Kesitte padişah, saray, hizmetçi, altın, taht, gül bahçesi, cariyeler, köşk ifadeleri ekonomik eşitsizlik yerdeşliğine işaret eder. Hikâyede üst tabakanın yaşamı saraylarda, köşklere, gül bahçelerinde geçer. Buna karşılık alt tabakanın üst tabakanın yaşam tarzını kıskanmaması gerektiği, çünkü yaşamları saraylarda, köşklere, gül bahçelerinde geçen üst tabakanın aşk derdiyle imtihan olduğu belirtilir. Nitekim ömürleri dadılarıyla, cariyelerle saraylarda, bahçelerde geçen üst tabakadaki kızlar bir türlü mutlu olamazlar. Böylece mutluluğun zenginlikte olmadığı, herkesin sahip olduğu hayatta mutlu olmaya çalışması gerektiği düşüncesi iletilir. Ayrıca üst tabakanın bencil olmadığı, zenginliklerini bol bol bahşiş vererek alt tabakadaki insanlarla paylaştığı aktarılır. Buradaki kıstas ise alt tabakanın üst tabakaya karşı sadakatidir. Bu öğretiye göre alt tabaka yöneticilerine, efendilerine, işverenlerine sadık olmalı, görevlerini eksiksiz yerine getirmeli ve eğer bu şekilde davranırlarsa mutlaka ödüllendirilmelidir.

Tahir ile Zühre hikâyesinin derin yapısında yer alan tabakalaşmanın üçüncü boyutu toplumsal mekanizmadır ve göstergebilimsel dörtgen modelde şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 12: Göstergebilimsel Dörtgen - 3

a1: Zühre'nin padişah kızı olması

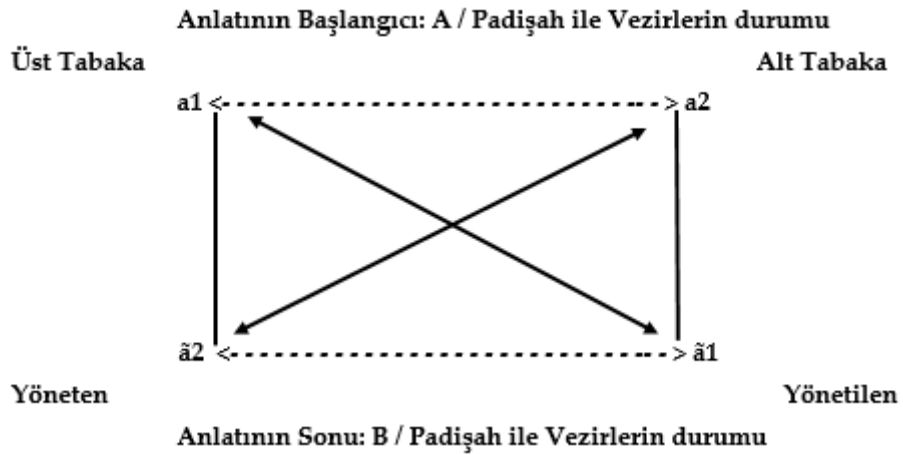
a2: Tahir'in vezir oğlu olması

ã2: Tahir ile Zühre'nin beşik kurtması olması

â1: Tahir ile Zühre'nin evlenememesi

Hikâyenin dördüncü kesitinde Arap Köle'nin Tahir ile Zühre'nin birbirlerine âşık olduklarını öğrenip Zühre'nin annesine haber verdiği ve Zühre'nin annesinin bu duruma aşırı öfkeleniği anlatılır. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir ile Zühre'nin aşklarının öğrenilmesi üzerine kurulmuş gibi görünse de derin yapısı sınıfsal yapı üzerine kuruludur. Bu kesitte Arap köle, hilekâr, kıskançlık, hain Arap, padişah çocuğu, layık ifadeleri toplumsal düzen yerdeşliğine işaret eder. Hikâyede Özne¹ (Tahir) ve Özne² (Zühre) birbirlerine âşık iki gençtir. Bu âşıkların durumlarından haberdar olan Arap köle, âşıkları gizliden gizliye takip ederek durumu Zühre'nin annesine bildirir. Zühre'nin annesi "padişahım ben, kızımı Tahir'e vermem. Benim kızım senin gibi padişah çocuğuna layıktır" diyerek toplumsal düzende sınıfsal bir yapının bulunduğu işaret eder. Zühre bir padişah kızıdır, Tahir ise vezirin oğludur. Vezir de saray erkânına aittir ancak padişah dengi değildir. Toplumsal düzende insanlar üst tabaka-alt tabaka şeklinde sınıflandırılır. Bu sınıflar arasında ise kesin bir ayrım vardır. Özellikle evlilik gibi iletişimlerde bu sınıfsal yapı daha da katılaştır. Toplumsal düzen sınıfsal yapılar arasında geçişlere izin vermez. Hikâyenin devamında Zühre'nin annesinin padişaha sihir yaptığı ve Tahir ile Zühre'yi ayırdığı anlatılır. Zühre'nin annesi Tahir'in vezirin oğlu olmasını kabullenemez. Kızının padişah oğullarına layık olduğunu düşünür. Kesitte toplumda sınıfsal bir yapının olduğu, bu sınıfsal yapıların güçlü olduğu ve aralarında evlilik gibi iletişim biçimlerinin mümkün olmadığı vurgulanır. İnsanların toplumsal yapı içinde ait oldukları sınıflarda kalmaları gerektiği, evlilik gibi geçişlerle sınıf yapısının zedelenemeyeceği aktarılır (Şahin, 2023, s. 276-277).

Tahir ile Zühre hikâyesinin derin yapısında yer alan tabakalaşmanın dördüncü boyutu siyasi mekanizmadır ve göstergibilimsel dörtgen modelde şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 13: Göstergibilimsel Dörtgen - 4

a1: Padişah ve ailesinin durumu

a2: Tahir ve ailesinin durumu

ã2: Padişahın Tahir'i cezalandırması, vezirlerin orantısız cezalara karşı çıkması

â1: Şiddetli cezalara maruz kalmak

Hikâyenin dördüncü kesitinde Tahir'in yakalanması ve Mardin şehrine sürülmesi anlatılır. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir'in cezalandırılması gibi görünse de derin yapısı yargı sistemi üzerine kuruludur. Hikâyede ayrılık, gözcüler, Arap köle, padişah, gazap, askerler, cellat, vezirler,

affetmek, sürgün, Mardin ifadeleri kişiye göre muamele yerdeşliğine işaret eder. Kesitin derin anlamı, toplumsal yaşamın bazı yasaklara uyma zorunluğunu beraberinde getirdiğini iletir. Bu yasaklar kimi zaman yönetici tarafından kimi zaman ise çeşitli kurumlar aracılığıyla uygulanmaya çalışılır. Bu yasaklara herhangi bir gerekçeyle uyulmadığı zamanlarda insanlar cezalandırılır. Diğer taraftan siyasal adaletsizlik fikri de gündeme getirilir. Padişah ilk olarak cellat diye bağırır ve Tahir'in öldürülmesini ister. Oysa vezirlerin araya girmesiyle sürgüne karar verir. İlk olarak sorulması gereken soru Tahir'in hatasının cezası ölüm müdür? Bu hatanın cezası ölüm ise başkalarının araya girmesiyle bu kararın değiştirilmesi uygun mudur? Vezirlerin ölüm cezasına karşı çıkmalarının sebebi, Tahir'in bir vezir çocuğu olması mıdır? Bu bakımdan Tahir'in yargılanma hakkının ihlal edilmesi, cezanın orantısızlığı ve şahsî sebeplerle cezadan cayılması gibi durumlar siyasi adalet-adaletsizlik karşıtlığına işaret eder. Hikâyenin altıncı kesitinde Tahir'in yakalanması ve Şat suyuna atılması anlatılır. Yüzeysel yapıda Tahir'in yakalanması anlatılıyor gibi görünse de derin yapı yöneten-yönetilen ilişkisi üzerine kuruludur. Kesitte korku, düş, zevk, sefa, hıyanet, ağlamak, asker, hücum, sarmak, pala, öldürmek, emir, cellat ifadeleri cezalandırma yerdeşliğine işaret eder. Kesitin derin yapısında kutsalın Tahir'den yana olduğu kurgulanır. Kesit, Tahir'in bir rüya görmesiyle başlar. Bu rüya simgeseldir, gaipden haber verir. Hemen sonra Tahir'in başına gelenlerle birebir örtüşür. Tahir'in böyle bir rüya görmesi, onun kutsalla ilişkilendirilmek istenmesi ya da kutsalın ondan razı olduğu fikrinin göstergesidir. Tahir her ne kadar kutsalla ilişkilendirilip temize çıkarılmaya çalışılsa da çok büyük hatalar işler. Tahir kendisini yakalamakla görevlendirilen askerleri öldürür, devlete ihanet eder ve ölümle cezalandırılır. Âlimler ve vezirlerin araya girmesiyle ölüm cezası affedilir ve bir sandığa koyulup Şat suyuna bırakılır. Bunca asker öldürmesine rağmen vezirler tarafından affının istenmesinin sebebi, Tahir'in babasının vezir olmasıdır. Babası vezir olduğu için öldürülmesine müsaade edilmez. En azından tutsak edilmesi ya da sürgüne gönderilmesi sağlanır. Nitekim doğrudan doğruya affedilmesinin imkânı yoktur. Çünkü Tahir padişaha, toplumun düzenine, ahlaki yapısına ihanet etmiştir ve mutlaka cezalandırılmalıdır. Hikâyenin sekizinci kesitinde Tahir'in yakalanması ve ölümle cezalandırılması anlatılır. Hikâyenin yüzeysel yapısı Tahir'in yakalanması fikri üzerine kurulu gibi görünse de derin yapısı yöneten-yönetilen ilişkisi üzerine kuruludur. Kesitte hiddet, asker, padişah, kement, bağlamak, cellat, tuz ekmek bilmez, âleme ibret olsun, kurtuluş yok ifadeleri hainlik yerdeşliğine işaret eder. Hikâyede devlete ve yöneticiye ihanetin cezası ölümdür. Tahir padişaha karşı gelmenin, padişahın izni olmadığı halde kızıyla gizli görüşmenin, padişahın sarayında büyümesine rağmen padişaha asi olmanın bedelini öder. Padişahın öfkesi Tahir'in Zühre'yi sevmesine değildir. Tahir'in sabırsız davranıp gizli gizli kızıyla buluşup, uygunsuz davranmasıdır. Öte yandan yönetici devletin imkânlarını kişisel çıkarları için kullanır. Burada padişah hırsına yenik düşer ve Tahir'le olan davasında askerleri kullanır. Bir kişinin üzerine beş bin asker gönderecek kadar tutarsız davranır. Oysa yönetici adil olmalıdır ve toplum menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmalıdır. Kararlarını öfkeyle değil, vezirlerine danışarak vermelidir (Şahin, 2023, s.413-471).

Hikâyenin sonunda Tahir ile Zühre'nin ölümü anlatılır. Kesitin yüzeysel yapısı Tahir ile Zühre'nin ölmesi üzerine kurulsada derin yapısı Tahir ile Zühre'nin cezalandırılması üzerine kuruludur. Hikâyede ölüm korkusu, çare olmadığı, feryat, aman padişahım, merhamet eyle ifadeleri

çaresizlik yerdesliğine işaret eder. Tahir üçüncü kez padişah tarafından yakalanır. İlk ikisinde canı bağışlanır. Buna rağmen izin vermediği halde kızıyla görüşmeye devam eder. Diğer taraftan yasakları çiğnerken gösterdiği cesareti ölüme mahkûm edildiğinde gösteremez. Çaresiz kalır ve merhamet diler. Diğer tarafta akıllara Tahir'in hatalarının karşılığı ölüm müdür sorusu gelir. Ölüm kararı, Tahir askerleri öldürdüğü için mi yoksa Zühre ile görüştüğü için mi verilir? Öte yandan hikâyede Zühre iki defa cezalandırılır. Önce Tahir'in öldüğünü görür, üzüntüsünden aklını kaybeder. Sonra da kendi ölür. Hikâyenin sonunda ise Arap Köle gizlice Zühre'ye âşık olmakla suçlanır ve günah keçisi ilan edilir. Oysa Tahir ile Zühre aşkı ilk Zühre âşık olur ve Tahir'in kendisini sevmesi için dua eder (Şahin, 2023, s. 112). Arap köle ise dua edip Tanrı'dan yardım istemez. Zühre için kendisi mücadele eder. Tanrıyı yok sayıp, Tanrı'dan medet ummayıp kendi kendine böyle bir mücadeleye giriştiği için cezalandırılmış olabilir. Diğer taraftan padişah kendi hatalarını unutup Arap köleye öfke duyar, sorumluluk yükler. Oysa Arap köle yalan yanlış bilgi verse bile padişah doğru karar verecek olan mercidir. Neticede padişah sözüne sadık kalmadığı ve bir yönetici olarak adil davranmadığı için muhtelif felaketlerin yaşanmasına sebep olur.

1.4. Eyleyenlerin Bakış Açıları

Hikâyede Tahir "kaderci" bir bakış açısına sahiptir. Hikâye boyunca Tanrı'dan ümidini kesmez. Yaşadığı veya gerçekleşmesini beklediği olaylarda mutlaka Tanrı'yla iletişime geçer ve söz konusu durumlarda Tanrı'nın kendisi için en iyisini vereceğine inanır. Hikâye boyunca sözlerinde başına geleceklerin Tanrı'nın takdiri olduğu bilgisi ve kabulü vardır. Ayrıca Tahir'in zindanda ettiği dua aracılığıyla kaderin insana çizdiği hayatın yaşanıldığına dikkat çekilir.

Hikâyede Zühre "inançlı" bir bakış açısına sahiptir. Zühre her şeyi Tanrı'dan isteyen, Tanrı'nın her şeye gücünün yetebileceğini düşünen biridir. Aynı zamanda "duygusal" bir bakış açısına sahiptir. Hikâye boyunca gece gündüz ağlar, Tahir'e kavuşmak için mücadele eder. Anlatının sonunda ise "umutsuz" bir bakış açısına sahip olur. Zühre, Tahir'in ölmesiyle birlikte hayatla olan bağını koparır. Bu kopuş iki aşamada gerçekleşir. Önce aklını kaybeder sonra da ölmek için Tanrı'ya dua eder. Duası kabul olur ve ruhunu teslim eder.

Hikâyede Tanrı "adaletli" bir bakış açısına sahiptir. Tanrı dilediğine dilediğini vererek insanlar arasında eşitlik sağlayan, haksızlığa uğrayanlara olağanüstü kişiler aracılığıyla yardım eden, zor durumda olanların yardım isteğini geri çevirmeyen, faziletli kişilerin dualarını kabul eden, iyileri ödüllendiren, kötülerini cezalandıran ve böylece adaleti sağlayan hakkaniyetli bir varlıktır. Bununla birlikte hikâyede Derviş, Hızır gibi olağanüstü kişilerin "ideolojik" bir bakış açısı vardır. Allah'ın gücü her şeye yeter fikri benimsetilmeye çalışılır. Derviş, Hızır gibi karakterler tarafından gösterilen olağanüstülüklerle bu mesaj netleştirilir.

Hikâyede vezirlerin "tarafçı" bir bakış açısı vardır. Vezirler Tahir'den yanadır. Vezirlere göre padişahın emirlerine uymayan, gizli saklı padişahın kızıyla görüşen, kendisini yakalamak üzere emir alan yüzlerce askeri öldüren Tahir zavallıdır. Teslim olmak nedense Tahir'in aklına gelmez. Oysa padişahın bakış açısıyla metne bakıldığında Tahir'in herhangi bir haksızlığa uğramadığı, haksızlığa uğramaktan ziyade nankörlük ettiği fikrine varılabilir. Dadılar ise "duygusal" bir bakış açısına sahiptir. Hikâye boyunca Tahir ile Zühre zor duruma düştüklerinde yardım ederler.

Hikâyenin başlangıcında padişah “kaderci” bir bakış açısına sahiptir. Padişah, çocuk sahibi olabilmek için her türlü çareyi denedikten sonra “elden ne gelür, vermeyince Halik, neylesin mahlûk” deyip ümidini kaybeder ve kaderine razı olur. Hikâyenin devamında padişah “iyimser” bir bakış açısına sahiptir. Tahir ile Zühre’nin kötü bir şey yapmadıklarını görüp evlenmelerine razı olur. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında ise “ahlakçı” bir bakış açısına sahip olur. Zühre ile gizlice buluşan Tahir’i affetmez.

Hikâye boyunca Zühre’nin annesi “sınıfsal” bir bakış açısına sahiptir. Tahir ile Zühre’nin toplumsal statü bakımından aynı düzeyde olmadıklarını düşünür ve evlenmelerine razı olmaz. Bu sınıfsal bakış açısı sadece yönetenler – yönetilenler düzeyinde değil aynı zamanda yönetenler sınıfı içinde de görülür. Vezir yönetenler sınıfına dâhil olsa da oğlunu, kızına layık görmez. Padişah çocuğu padişah çocuğuyla evlenmelidir. Var olan bu sınıfsal yapının korunması için Zühre’nin annesi, elinden geleni yapar. Bu sınıfsal yapıya uymayan Tahir ile Zühre’nin ise başına türlü felaketler gelir.

Hikâyede anlatıcı ise “didaktik” bir bakış açısına sahiptir. Anlatıcı, dinleyici/okuyucuya dolaysız öğüt verir: “Her kim başkasının payına tamah ederse cezasını bulur.” , “Ölen ölmüş bir daha dirilmez.” (Türkmen, 2015, s. 245). Anlatıda doğrudan kişi olarak yer almasa da varlığını açık açık hissettirir. Bununla birlikte hikâyenin genelinde “tek taraflı” bir bakış açısına hâkimdir. Olayları Tahir ile Zühre’nin tarafından yorumlar.

SONUÇ

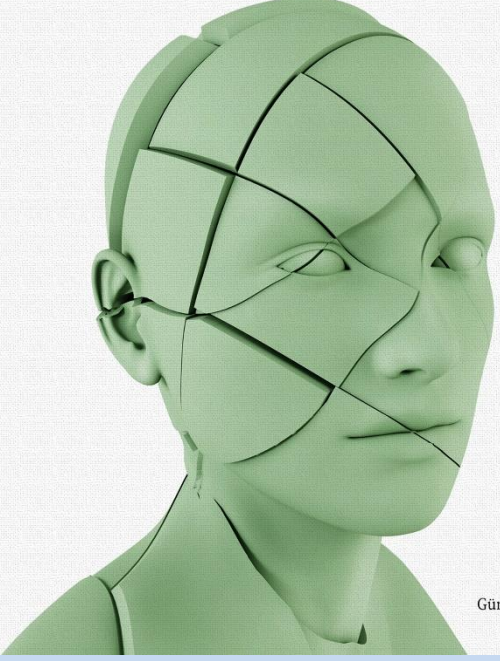
Tahir ile Zühre hikâyesini göstergebilimsel açıdan analiz etmenin neticesinde söz konusu anlatının sadece iki sevgilinin kavuşma öyküsü olmadığı aynı zamanda toplumsal tabakalaşmaya ilişkin pek çok gösterge barındırdığı tespit edilir. Temelde üst ve alt tabaka olmak üzere hiyerarşik bir düzene göre bölünen toplum, özünde farklı sınıflandırmaları da içerir. Bu sınıflandırmalar dinî, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıya dair katmanlardan oluşur. Üst ve alt tabakanın dinî alandaki karşılığı resmî dindarlık-halk dindarlığı; siyasi alandaki karşılığı yöneten-yönetilen bölünmesi; toplumsal alandaki karşılığı güçlü-zayıf bölünmesi; ekonomik alandaki karşılığı ise zengin-fakir bölünmesidir. Tahir ile Zühre hikâyesi yüzeysel yapıda olağan bir aşk öyküsü gibi görünse de derin yapıda dönemin sosyal yapısına ilişkin tasarımları barındıran ve toplumun düşünce tarzını yansıtan metinlerdir. Neticede halk anlatılarının ve bilhassa halk hikâyelerinin sıradan öyküler olmayıp, kolektif bilgiyi temsil ettikleri ve Türklerin kültürel belleğinin aktarıldığı önemli kaynaklar oldukları söylenebilir. Bu sebeple söz konusu anlatılar sadece yüzeysel bir incelemeyle sınırlı kalmamalı, derin yapıları da gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bunu yaparken göstergebilim çözümleme yönteminden yararlanabileceği, böylelikle halk anlatılarında oluşturulan anlamın üretim süreci belirlenerek derin yapısının ortaya konulacağı görülmüştür. Sonuçta sözlü kültür ürünleri göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edilerek anlamın nasıl oluşturulduğu tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mustafa (2021). Zamanın Ruhundan Anlatıcının Tasarımına Katmanlaşan Kahraman: Köroğlu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C 5, S 3, s. 1-13.
- Çelepi, Mehmet Surur (2023). Türk Semiyosferinde Bir Mücadele Örneği: Ali Cengiz Oyunu. *Milli Folklor*, S 137, s. 61-73.
- Gürbüz, Adem (2017). Ömer Seyfettin'in "Şefkate İman" Adlı Öyküsüne Göstergebilimsel Bir Yaklaşım". *Edebi Eleştiri Dergisi*, C1, S1, 46-58.
- Kaplan, Mehmet (1952). İki Destan İki İnsan Tipi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (4), 399-417.
- Mardin, Şerif (2002). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rifat, Mehmet (2018). *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, Mehmet (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rifat, Mehmet (2019). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, Fatma Zehra (2023). *Türk Halk Hikâyelerinde Adalet ve Liyakat*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Tarakçı, Gülsüm (2023). Ziya Gökalp'ın Alageyik Manzum Masalının Göstergebilimsel Analiz Metoduna göre İncelenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 8(2), 433-454.
- Türkmen, Fikret (2015). *Tahir ile Zühre*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yücel, Tahsin (2015). *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Uçan, Hilmi (2013). *Dilbilim Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Uçan, Hilmi (2016). *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Uçan, Hilmi (2017). *Görmek / Göstermek*. İstanbul: İz Yayıncılık.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

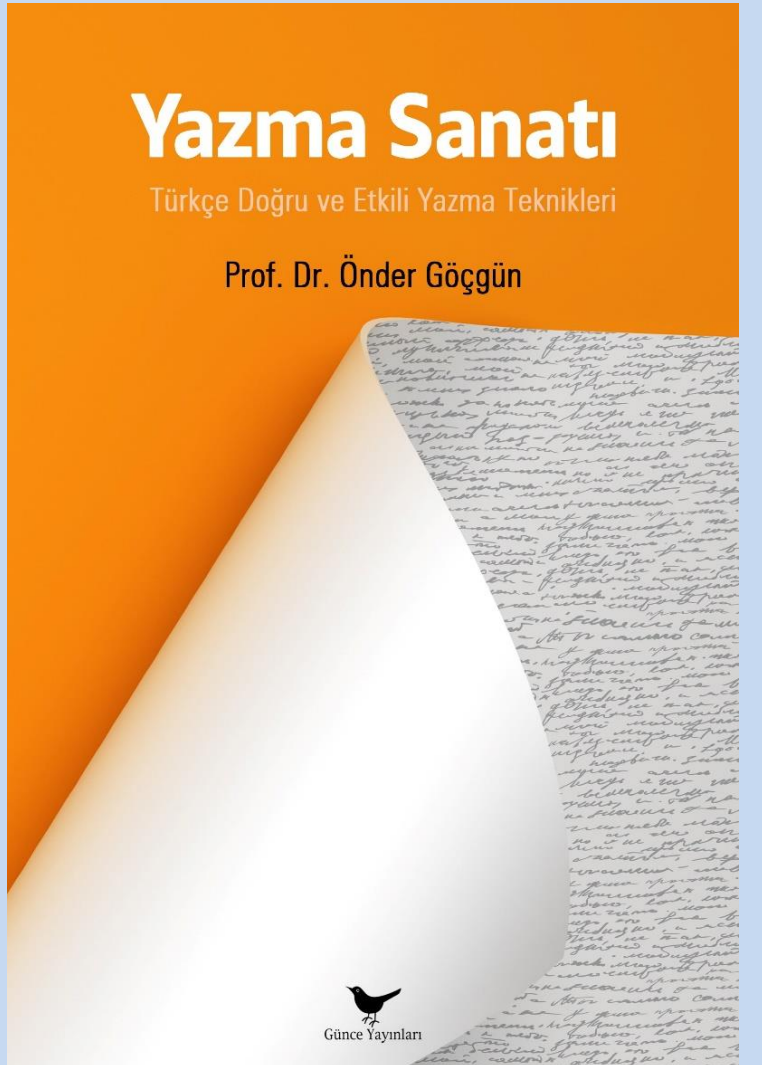

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları